

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.6>

Михальчук Юлія Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
ORCID ID: 0000-0001-8317-8426

СТИМУЛЮВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ У ЗВО

ENCOURAGING THE STUDENTS' PROSOCIAL ACTIVITY: PRACTICE OF IMPLEMENTATION IN THE UNIVERSITY

У статті здійснено теоретичний аналіз феномена волонтерства, важливою ознакою якого є соціальна ініціатива, що розглядається як можливість прояву добровільної просоціальної діяльності людей, спрямованої на конструювання нової соціальної реальності в процесі соціально-культурної діяльності. Автор зауважує, що волонтерська діяльність сприяє розвитку активної соціальної позиції особистості та стає реальною силою з надання комплексної допомоги та підтримки особам, що її потребують, насамперед у зміні базових цінностей та орієнтирів, що допомагають становленню та саморозвитку особистості у конструктивному векторі свого розвитку, що, власне, стає надважливим завданням для студентської молоді. Адже досить тривожним є факт дефіцитарності дозвілля сучасної молоді, що заповнене здебільшого вживанням алкоголю та психоактивних речовин, комп'ютерними іграми, що призводить до формування залежної поведінки, агресивності тощо. Включеність молоді у волонтерську діяльність актуалізує такі компоненти структури особистості: 1) на когнітивному рівні – дослідження та інтерпретація значення та смислу волонтерства, можливості та межі прояву особистісної ініціативи, отримання нових знань, розвиток творчого потенціалу та впевненості у собі; 2) на афективному рівні – почуття причетності до реалізації певної місії, почуття задоволеності від власної важливості та користі від реалізації громадянської діяльності; 3) на конативному рівні – самореалізація через демонстрацію відповідальної, самостійної, ініціативної, соціально-позитивної поведінки. Автором реалізовано та проаналізовано результати двох етапів експериментального дослідження: 1) вивчення асоціативного поля слова «волонтер» через виділення тематичних груп-реакцій: суб'єкти та об'єкти впливу волонтерів, форма реалізації волонтерства, волонтерство як дія/діяльність, результат волонтерської діяльності, особисті якості волонтера, користь для себе/благо, маркери волонтерства; 2) вивчення зацікавленості у видах діяльності волонтерів.

Ключові слова: волонтерство, просоціальна активність, ініціатива, молодь, soft skills (гнуцькі навички).

The article provides the theoretical analysis of the phenomenon of volunteering, an important feature of which is social initiative, which is seen as an opportunity for voluntary prosocial activities of people aimed at constructing the new social reality in the process of socio-cultural activities. The author notes that volunteering promotes the development of active social position of the individual and becomes a real force for providing the comprehensive assistance and support to those who need it, especially in changing the basic values and guidelines that help in the formation and self-development of the individual in the constructive vector of personal development. In fact, it's becoming the crucial task for student youth. After all, the fact that the leisure time of modern youth, which is mostly filled with the use of alcohol and psychoactive substances, computer games, which leads to the formation of gambling, aggression, etc., is quite alarming. Involvement of young people in volunteering actualizes the following components of personality structure: 1) at the cognitive level – the research and interpretation of the meaning and significance of volunteering, opportunities and limits of personal initiative, gaining new knowledge, developing creative potential and self-confidence; 2) at the affective level – a sense of involvement in the implementation of the particular mission, a sense of satisfaction with their own importance and the benefits of civic activities; 3) at the conative level – self-realization through the demonstration of responsible, independent, proactive, socially positive behavior. The author realized and analyzed the results of two stages of experimental research: 1) study of the associative field of the word "volunteer" through the selection of thematic groups-reactions: subjects and objects of influence of volunteers, forms of volunteering, volunteering as an action, the result of volunteering, personal qualities of volunteer, self-interest/benefit, markers of volunteering; 2) study of interest in the activities of volunteers.

Key words: volunteering, prosocial activity, innovation, young people, soft skills.

Серед усіх соціально-вікових груп молодь є найбільш енергійною, діяльнісною та динамічною, а тому свій потенціал реалізує в різних сферах буття. Сучасне суспільство Т. Марцинковська називає «транзитивним» та розкриває його такі характеристики, як: кардинальні соціальні трансформації; глобалізація, що призводить до розширення як макростороу, так і мікростороу міжособистісних контактів; посилення соціальної невизначеності, що пов'язана з трансформуванням соціальних норм, цінностей, настанов, еталонів; неперервність процесу соціалізації впродовж усього життя; розширення інформаційного простору та підсилення його значущості, у тому числі в частковому заміщенні міжпоколінних зв'язків [5].

Сучасна молодь – це люди, дорослішання яких супроводжується динамічним впровадженням у їхнє життя інформаційних технологій та бурхливим розвитком комунікацій, зростаючим темпом життя. Наслідком чого є прекрасне орієнтування молоді в електронних системах та мережах і складнощі у безпосередньому спілкуванні. Це покоління, яке фахівці різних сфер називають: «цифрове покоління», «покоління Z», «generation MeMeMe», «покоління Альфа», «покоління між усім та нічим» тощо. Вважаємо, що психологічно тривожним фактом є факт дефіцитарності дозвілля сучасної молоді, що заповнене здебільшого вживанням алкоголю та психоактивних речовин, комп'ютерними іграми, що призводить до формування залежної поведінки, агресивності тощо.

Моральний розвиток людини, на думку І. Абакумова, відбувається поетапно, через поступове осягнення смислів власного буття, «організовуючи свій кристал життєвих цінностей та пріоритетів», що дозволяє йому в повному ступені нести відповідальність за себе та своє життя [1, с. 47]. Так, на стадії засвоєння моральних норм через систему особистісних цінностей, використовуючи всі механізми породження смислів, власним свідомим та відповідальним рішенням встановлює значущість будь-чого у власному житті [1, с. 49].

Громадянська соціалізація є процесом конструювання взаємин людини та соціуму, що є індивідуальним шляхом до зміни кожного індивіда. З огляду на те, що на особистість молодої людини впливає безліч інститутів соціального впливу, головним завданням стає здійснення вибору. Побудова громадянського суспільства неможлива без діяльності молоді – важливої складової частини суспільства [3].

Історія волонтерського руху формувалася у тісному взаємозв'язку з історією розвитку су-

спільства, адже згадки про добровільну діяльність належать ще давнині. Основу просоціальних вчинків людей становить мораль, що є, крім іншого, й адаптивною цінністю, адже вона сприяє виживанню виду.

У 90-х роках у всьому світі спостерігався сплеск просоціальної діяльності. Найбільш благополучні із соціальної точки зору країни, такі як США, Великобританія, Японія, Австралія, щорічно збільшують кількість волонтерів, їхня активність зростає. Так, у Японії більше 3000 центрів добровольців. У Великобританії близько 800 благодійних організацій та агентств. У США існує три види нематеріального стимулювання волонтерів: 1) практичне – набуття додаткових навичок, знань та досвіду роботи; 2) привілейоване – надання права безоплатного користування послугами некомерційних організацій, підтримка з боку державних органів влади; 3) інформаційне – вільний доступ до інформаційних джерел та матеріалів [4].

Низка українських науковців розглядають такі аспекти волонтерства, а саме: сутність та особливості діяльності волонтерів (І. Зверев, Г. Лактіонов, С. Савченко, С. Харченко); підготовку та залученість молоді до волонтерської діяльності (О. Безпалько, Н. Заверико, В. Петрович); роботу волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (А. Капська, О. Кузьменко, Н. Романова, С. Толстоухова, Ю. Поліщук).

Важливою ознакою волонтерства є соціальна ініціатива, що розглядається як можливість прояву добровільної просоціальної діяльності людей, спрямованої на конструювання нової соціальної реальності в процесі соціально-культурної діяльності. Волонтерська діяльність сприяє розвитку активної соціальної позиції особистості. Волонтерство стає реальною силою з надання комплексної допомоги та підтримки особам, що її потребують, насамперед у зміні базових цінностей та орієнтирів, що допомагають становленню та саморозвитку особистості у конструктивному векторі власного розвитку. Так, волонтерство в Україні, починаючи із Революції Гідності й початку війни на Донбасі, набуло нового смислу – смислу патріотизму та стало явищем унікальним, про яке із захопленням говорять у багатьох країнах світу. Волонтерство є елементом особистісного розвитку, набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулювання ініціативи та творчості [6, с. 46], дає можливість особистісному залученню у значущі проблеми суспільства, що сприяє подальшому удосконаленню дійсності та набуттю особистісного досвіду. Участь у волонтерських

заходах стає особливим екзистенційним актом, коли своїм відповідальним рішенням суб'єкт діяльності встановлює значущість соціальної ініціативи у власному житті. Безумовною є теза про волонтерство як ефективний спосіб розвитку знань та навичок, а саму сутність волонтерства становлять гуманність та милосердя як важливі засоби виховання та соціалізації молодих людей.

Серед добровольців було виділено такі мотиви, що спонукають займатись волонтерською діяльністю: бути соціально корисним, сприяти змінам у суспільстві, цікаво провести дозвілля, розв'язати власні проблеми, задля самореалізації, пошуку односторонніх, через почуття обов'язку за допомогу у минулому, через релігійні мотиви. Перспективи кар'єрного зростання, що пов'язані із можливостями навчання та мотивами отримання професійного досвіду, мотиви матеріального характеру як можливість урізноманітнити дозвілля є характерними для студентства (молоді), наявність великої кількості вільного часу – мотив, що є характерним для людей похилого віку та студентів денної форми навчання [2, с. 56–57].

Вважаємо, що просоціальна активність характеризується гуманістичною спрямованістю, емоційно-чуттєвими та ціннісно-мотиваційними аспектами. Очевидно, включеність молоді у волонтерську діяльність актуалізує такі компоненти структури особистості: 1) на когнітивному рівні – дослідження та інтерпретація значення та смислу волонтерства, можливості та межі прояву особистісної ініціативи, отримання нових знань, розвиток творчого потенціалу та впевненості у собі; 2) на афективному рівні – почуття причетності до реалізації певної місії, почуття задоволеності від власної важливості та користі від реалізації громадянської діяльності; 3) на конативному рівні – самореалізація через демонстрацію відповідальної, самостійної, ініціативної, соціально-позитивної поведінки. У волонтерстві є одночасно певна свобода та відповідальність, що, наповнюючись змістом смислового рівня, формує розвиток смислової сфери особистості молодої людини. Допомагаючи іншому, людина починає краще розуміти саму себе, своє призначення; отримує можливість заявити про власну життєву позицію та переконання, висловити своє внутрішнє «Я». Це стає важливою умовою розвитку особистості, її соціалізації.

З метою перевірки гіпотези щодо зацікавленості здобувачів волонтерською діяльністю та з метою вивчення асоціативного поля слова «волонтер» нами було проведено експериментальне дослідження здобувачів вищої освіти Приватного вищого

навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» м. Рівного спеціальності 053 «Психологія». Було опитано 99 осіб віком від 17 до 29 років денної та заочної форм навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Сутність групового психологічного експерименту полягала у частоті реакцій на слово-стимул «волонтер», визначена структура асоціативно-вербального поля волонтера. Було визначено ліміт часу на відповідь-реакцію – 3 хвилини. Кількість асоціацій респондентів не обмежувалась. Інтерпретація результатів включала всі слова-реакції, що були наведені у відповідях. Загальна кількість слів-стимулів на слово «волонтер» становила 202. Більшість – 83 учасники – дала два слова-реакції, 10 учасників – 3 слова-реакції, 6 учасників – одне слово-реакцію.

У таблиці 1 виокремлено тематичні групи слів та приклади слів-реакцій на стимул «волонтер». Ядро асоціативного поля образу волонтера становлять такі найбільш популярні реакції: «військово-службовці, учасники АТО/ бойових дій» (42 відповіді/20,7%), допомога (50 відповідей/24,75%), бути добровольцем (41 відповідь/20,3%), служити суспільству (33 відповіді/16,3%), любов до людей (29 відповідей/14,25%), бажання бути причетним до важливої справи (38 відповідей/18,8%), доброта (51 відповідь/25,26%), толерантність (48 відповідей/23,7%), емпатія (26 відповідей/12,8%), гуманізм (29 відповідей/14,35%), уміння та навички (42 відповіді/20,8%), досвід (39 відповідей/19,3%), можливості (35 відповідей/17,3%). Проте, на жаль, було отримано й такі стимул-реакції, як: бридкість (2 відповіді/0,99%), приниження (3 відповіді/1,85%).

Важливими для аналізу є виявлені опитуванням маркери волонтерства, що також несуть як позитивне, так і негативне забарвлення: посмішка (15 реакцій/7,4%), радість (18 відповідей/8,9%), віддача (22 відповіді/10,9%), молодість (8 відповідей/4%), змученість (20 відповідей/9,9%), біль (24 відповіді/11,88%), страждання (23 відповіді/11,38%). Бачимо, що образ волонтера є співзвучним із болем та стражданням, очевидно, тих, хто потребує допомоги та підтримки.

У тематичному блоці «Користь для себе/благо» здобувачами було виділено такі компоненти: досвід (39 відповідей/19,3%), можливості (35 відповідей/17,3%), нові знайомства (20 відповідей/9,9%), уміння та навички (42 відповіді/20,8%), матеріальні блага (10 відповідей/4,9%), похвала (16 відповідей/7,9%).

На основі отриманих результатів можна зробити висновок про асоціативне поле образу

Зміст тематичних груп-реакцій на стимул «волонтер»

№	Тематична група слів-реакцій	Зміст
1	Суб'єкти та об'єкти впливу волонтерів	хворі діти, військовослужбовці, учасники АТО/бойових дій, люди пенсійного віку, дитячий будинок/будинки маляти, бездомні тварини, природа, дитяча онкогематологія, бездомні люди, Психологічна служба університету
2	Форма реалізації волонтерства	громадська організація, проєкт, ярмарок, збір коштів/продуктів, захід, концерт, зустріч, консультація
3	Волонтерство як дія/діяльність	допомагати, бути добровольцем, служити суспільству, бути активним, піклуватися, шукати спонсорів, здійснювати благодійність, бути причетним, шукати можливості, показати вдячність, відчувати любов до ближнього, бути цілеспрямованим, мати позитивну спрямованість, донорство
4	Результат волонтерської діяльності	користь, прогрес, гуманістичне суспільство, приниження
5	Особисті якості волонтера	доброта, толерантність, емпатія, відкритість, розуміння, гуманізм, цілеспрямованість, добродушність, альтруїзм, вірність цілям, чуйність, безкорисливість, милосердя, співпереживання, оптимізм, чесність, внутрішня теплота, жалість, м'якість, чистота намірів, комунікабельність, любов до людей, бажання бути причетним до важливої справи
6	Користь для себе/благо	досвід, можливості, нові знайомства, уміння, навички, матеріальні блага, похвала
7	Маркери волонтерства	посмішка, радість, молодість, змученість, біль, страждання, віддача, бридкість

волонтера як таке, що позитивно забарвлене у репрезентаціях здобувачів. Рольові позиції волонтера знайшли своє відображення в активній позиції через такі характеристики (тематичний блок «Волонтерська дія/діяльність»): допомагати, бути добровольцем, служити суспільству, бути активним, піклуватися, шукати спонсорів, здійснювати благодійність, бути причетним, шукати можливості, показати вдячність, відчувати любов до ближнього, бути цілеспрямованим, мати позитивну спрямованість, донорство.

Важливими аспектом вважаємо виділення аспекту «консультування» як виду волонтерської діяльності здобувачів, а місце, де можна спробувати себе у ролі волонтера, – Психологічну службу університету, адже викладачі, що є психотерапевтами кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука, постійно наголошують на важливості надання консультативної/психотерапевтичної допомоги на волонтерських засадах.

На другому етапі експериментальної роботи нами було відібрано 10 реальних фото з Інтернет-ресурсу із життя волонтерів-психологів (по 2 різних фото із кожної виділеної групи), таких як: 1) психологічна допомога воїнам АТО (бойових дій), у тому числі пораненим військовослужбовцям; 2) волонтери-психологи із розвивальними та розважальними заняттями у дитячій онкогематології; 3) психологічна робота із дітьми з особливими освітніми потребами; 4) індивідуальна та групова психологічна робота із людьми похилого віку; 5) робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами/важко хворих дітей. Респон-

денти отримали таке завдання: «Прошу вас розглянути реальні фото із професійного життя психологів-волонтерів. Який вид діяльності є для вас найцікавішим? Оцініть, прошу, фото за 4-бальною шкалою (від 0 до 3 балів, де: 0 – ця діяльність мені зовсім не цікава, 1 – більше не цікаво, ніж цікаво, 2 – цікаво, 3 – дуже цікаво, хочу спробувати)». Було опитано 99 респондентів, здобувачів спеціальності 053 «Психологія». Представлені 5 груп фотографій психологів-волонтерів набирали відповідні бали за оцінками респондентів (рис. 1).

Так, опитані респонденти вважають для себе цікавим досвід психологічної допомоги на волонтерських засадах з дітьми з особливими освітніми потребами (2,4 бала), з воїнами АТО, учасниками бойових дій (2,3 бала), батьками дітей з особливими освітніми потребами/важко хворих дітей (2,2 бала). Діяльність у дитячій онкогематології оцінили респонденти як нецікаву для себе (1,4 бала) і зовсім нецікаво опитаним із людьми похилого віку (0,9 бала).

Здобувачі спеціальності 053 «Психологія» є тією соціально-професійною групою, яку об'єднує спільна навчально-професійна діяльність, а навчально-виховний та розвивальний простір факультету та кафедри сприяє формуванню особистісної ініціативи та соціальної зрілості через залучення останніх у різного роду активності, що сприяє саморозвитку та самореалізації останніх. Однією з таких активностей є волонтерство як інтерактивна соціальна подія, що має на меті соціально корисну, просоціально спрямовану діяльність, де активно-ініціативними суб'єктами виступають вони самі. Йдеться, власне, про залу-

Рис. 1. Розподіл оцінок респондентів зацікавленості у видах діяльності волонтерів

чення здобувачів до реалізації Проєкту «Психологічна допомога батькам, що виховують дітей з особливими освітніми потребами» впродовж 2019–2020 навчального року (вересень 2019 р. – червень 2020 року) (далі – Проєкт), адже вважаємо, що стимулювання просоціальної активності виступає однією із важливих умов формування системи цінностей, що утворюють аксіологічне ядро соціально-педагогічної діяльності.

Здобувачі за власної ініціативи були залучені у Проєкт та виконували такі завдання: 1) детально вивчали відповідні теми дитячої патопсихології, тобто збагачували власну професійну обізнаність з відповідних нозологій, таких як: синдром Дауна, аутизм, затримка психічного розвитку. Викладачами-тренерами проводились колоквиуми зі здобувачами з метою з'ясування компетентностей останніх в окреслених темах; 2) були залучені у якості ко-тренерів та спостерігачів за проведенням групової психологічної

роботи психотерапевтами із батьками, що виховують дітей з особливими освітніми потребами; 3) готували та проводили теоретичні лекторії для батьків щодо нозологій їхніх дітей та особливостей максимально ефективної допомоги останнім. Етап вербалізованої рефлексії проводився тренерами зі студентами-волонтерами та був спрямований на детальний аналіз реалізованих етапів групової психологічної роботи. Здобувачі були залучені до активного обговорення, розвиваючи професійне мислення та так звані soft skills (гнучні навички): емпатію, толерантність, самодисципліну, відповідальність, ввічливість, ініціативність, гуманність, милосердя, комунікативні навички, навички рефлексивного слухання, активну життєву позицію та ініціативу, бажання співпрацювати та допомагати тощо. Вважаємо залучення здобувачів до волонтерської діяльності цінним досвідом для формування їхніх фахових компетентностей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Абакумова І.В. Диалог культур как смысло-технология формирования установок толерантного сознания и поведения студентов вуза. *Российский психологический журнал*. 2013. Т. 10. № 1. С. 46–59.
2. Волонтер и общество. Волонтер и власть : научно-практический сборник / сост. С.В. Тетерский. Москва : АCADEMIA. 2000.
3. Кожухаренко Л.В. Проблеми та перспективи молодіжного волонтерського руху в Україні на сучасному етапі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернського. Серія: Історичні науки*. Том 29 (68). № 1. 2018, С. 14–18.
4. Кононова Т.Б. Очерки истории благотворительности : учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по направлению подготовки и специальности «Социальная работа». Москва : Дашков и К. 2005. 337 с.
5. Марцинковская Т.Д. Проблема социализации в историко-генетической парадигме. Москва : Смысл. 2015. 247 с.
6. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. Київ. 2000.